

انتشارات اخلاق و تربیت

روان‌شناسی دین در احیاء
علوم‌الدین عراقی

محمد امین خوانساری

استادیار پژوهشکده اخلاق و روان‌شناسی اسلامی
پژوهشگاه قرآن و حدیث

سال ۱۴۰۳

سرشناسه: خوانساری، محمدامین، ۱۳۶۶-
عنوان و نام پدیدآور: روان‌شناسی دین در احیاء علوم‌الدین غزالی / محمدامین خوانساری.
مشخصات نشر: قم: مؤسسه فرهنگی هنری اخلاق و تربیت نبوی قم،
انتشارات اخلاق و تربیت، ۱۴۰۳.
مشخصات ظاهری: ۲۶۴ ص.؛ ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س.م.
شابک: ۹ - ۵ - ۹۱۷۷۲ - ۹۱۷۷۲ - ۶۲۲ - ۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی: فیفا
یادداشت: کتابنامه: ص. ۲۵۷ - ۲۶۴.
موضوع: غزالی، محمدبن محمد، ۴۵۰ - ۵۰۵ ه‍.ق. - احیاء علوم‌الدین -- نقد و تفسیر

غزالی، محمدبن محمد، ۴۵۰-۵۰۵ ه‍.ق. -- دیدگاه درباره روان‌شناسی مذهبی
Ghazzali, Mohammad ibn Mohammad -- Views on religious psychology
روان‌شناسی مذهبی
Psychology, Religious
روان‌شناسی اسلامی
Islam -- Psychology
B۲۴۷/۳۵
۲۹۷/۶۱
۹۷۹۶۷۱۵
رده‌بندی کنگره:
رده‌بندی دیویی:
شماره کتابشناسی ملی:

www.EAEB.ir

روان‌شناسی دین در احیاء علوم‌الدین غزالی

مؤلف: محمدامین خوانساری
ناشر: انتشارات اخلاق و تربیت
صفحه‌آرا: ابراهیم همایی
نوبت چاپ: اول / ۱۴۰۳
شمارگان: ۳۰۰ نسخه
شماره مسلسل انتشار: ۴۰
شماره مسلسل چاپ اول: ۳۲

انتشارات اخلاق و تربیت

تمامی حقوق نشر مکتوب اثر متعلق به ناشر است
قم، بلوار شهید صدوقی، خیابان شهید شهبازی، پلاک ۱۳

انتشارات اخلاق و تربیت

تلفن: ۰۲۵ - ۳۲۹۳۹۲۵۹

همراه: ۰۹۹۴ ۱۱۸ ۷۷۲۷

فهرست مطالب

۱۱.....	سخن ناشر
۱۳.....	مقدمه آقای دکتر آذربایجالی
۱۷.....	مقدمه مؤلف

فصل اول

نسبت غزالی و روان‌شناسی دین

۲۳.....	مقدمه
۲۳.....	پیشینه و تعریف روان‌شناسی دین
۲۷.....	روش‌شناسی جریان‌های اصلی روان‌شناسی دین
۳۲.....	نسبت روان‌شناسی دین با روان‌شناسی دینی
۳۸.....	زمانه و زندگی ابو حامد غزالی
۴۰.....	جایگاه احیاء علوم‌الدین در تألیفات غزالی
۴۳.....	مبانی فکری غزالی

۵۱.....	روش‌شناسی غزالی در روان‌شناسی دین.....
در	مقایسه روش‌شناسی غزالی با روش‌شناسی‌های موجود در
۵۷.....	روان‌شناسی دین.....
۶۳.....	جمع‌بندی فصل.....

فصل دوم دین‌پژوهی غزالی

۶۹.....	مقدمه.....
۷۰.....	تعریف دین در گستره دین‌پژوهی.....
۷۳.....	چیستی دین.....
۷۸.....	منشأ و خاستگاه الهیاتی دین و دین‌داری.....
۸۲.....	گوهر دین.....
۸۶.....	قلمرو دین.....
۸۸.....	رابطه دین با ایمان.....
۹۰.....	نقش و ویژگی‌های رهبران دین.....
۹۲.....	ویژگی‌های حیات دینی.....
۱۰۷.....	جمع‌بندی فصل.....

فصل سوم

تحلیل روان‌شناختی ایمان و مراتب دین‌داری

۱۱۱.....	مقدمه.....
۱۱۱.....	ماهیت ایمان در اندیشه دینی.....

۱۲۰	ایمان در دیدگاه غزالی
۱۲۰	ماهیت ایمان
۱۲۳	ایمان و تصدیق
۱۲۷	ایمان و فطرت
۱۳۲	ایمان و اراده
۱۳۶	ایمان و کفر
۱۳۸	متعلق ایمان
۱۴۰	مراتب ایمان و تنوع دین داری
۱۵۲	تأثیر تنوع دین داری در تحلیل مفاهیم دینی
۱۵۲	الف- مراتب دین داری بر اساس نگرش به توحید
۱۵۴	ب- مراتب دین داری در نسبت با این، دنیا و آخرت
۱۵۵	ج- مراتب دین داری بر اساس مقامات دینی
۱۵۶	د- مراتب دین داری در مراحل تکوینی و رشد
۱۵۷	ه- مراتب دین داری و خوف و رجا
۱۵۹	و- مراتب دین داری و عالمان دینی
۱۶۰	ایمان در زندگی معنوی غزالی
۱۶۵	جمع بندی فصل

فصل چهارم

مکاشفه و تجربه دینی در حالات و اندیشه غزالی

۱۶۹	مقدمه
۱۷۰	ماهیت تجربه دینی

۱۷۲.....	غزالی صاحب تجربه دینی.....
۱۷۷.....	اندیشه غزالی در باب تجربه دینی.....
۱۷۷.....	هستی.....
۱۸۰.....	انسان.....
۱۸۲.....	حقیقت حجاب میان هستی و انسان.....
۱۸۶.....	اسباب و مقدمات کشف.....
۱۸۶.....	یک. تفکر.....
۱۸۶.....	دو. مراقبه و محاسبه.....
۱۸۸.....	سه. ریاضت نفس.....
۱۹۰.....	چهار. عزلت.....
۱۹۰.....	پنج. وجد.....
۱۹۳.....	کشف و تجربه دینی.....
۲۰۳.....	کشف و مسئله رویت خداوند.....
۲۰۵.....	جمع‌بندی فصل.....

فصل پنجم

آثار روان‌شناختی دین‌داری

۲۰۹.....	مقدمه.....
۲۱۳.....	آثار روان‌شناختی دین‌داری.....
۲۱۳.....	یک) آثار شناختی معرفتی.....
۲۱۸.....	دو) آثار باطنی اعمال دینی.....
۲۲۱.....	سه) آثار احساسی عاطفی.....

۲۳۲.....	چهار) آثار اخلاقی.....
۲۳۶.....	پنج) آثار اجتماعی.....
۲۴۲.....	جمع بندی فصل.....
۲۴۷.....	فرجام سخن.....
۲۵۷.....	فهرست منابع و مآخذ.....

www.ketab.ir

مقدمه مؤلف

دین از اولین حقایق بروریا و در زندگی بشری است که انسان همواره به دنبال این حقیقت بوده و دغدغه او را داشته است. دین پژوهی نیز از جمله رشته های است که بر همین دغدغه شکل گرفته تا مطالعاتی پیرامون دین داشته باشد. روان شناسی دین از جمله مطالعات در حوزه دین پژوهی است که سعی در تبیین و توصیف روان شناختی دین داری آدمیان دارد. کوشش پژوهش حاضر بر این بوده تا نظریات غزالی حول محورهای اساسی دین پژوهی با گرایش های روان شناختی را در آثار غزالی به خصوص اثر سترگ او «احیاء علوم الدین» بیابد و سامانی دهد. مباحثی مانند دین، دین داری، ایمان، تجربه دینی و آثار دین داری از جمله این مباحث هستند.

بدین منظور گزارشی از مباحث *احیاء علوم الدین* همراه با تحلیلی روان شناختی حول این محورها شده است. جایگاه غزالی در میان مکاتب و جریان های مختلف روان شناسی دین مشخص شده و روش شناسی انجام گرفته است. دین و دین داری در این اندیشه گسترده و شمولی

بر اساس حیات زندگی بشر دارد که ساختار ابتکاری *احیاء علوم الدین*، بر همین اساس شکل گرفته است. در این اندیشه دین خاستگاهی الهی دارد. مراتب و شمولی که غزالی برای دین‌داری در نظر می‌گیرد را با توجه به اندیشه او پیرامون ماهیت ایمان می‌توان فهمید. مباحث غزالی پیرامون تجربه دینی از آن جهت نیز که خود تجربه‌هایی رها بخش را نیز از سر گذرانیده است، می‌تواند ترسیمی تجربت گونه از این مباحث باشد. کوششی در بیان آثار دین و دین‌داری صورت گرفته است. برآورد این کوشش در نگرش روان‌شناختی به کتاب *احیاء علوم الدین* و در نتیجه ایجاد نگرشی مثبت به دین‌داری در میان گوناگونی‌های روان‌شناسی دین است. غزالی از معتقد متفکران اسلامی است که مؤلفه‌های روان‌شناختی درباره مفاهیم دینی را در دین‌داری آدمیان زمانه خویش در آثارش به چشم می‌خورد. در زمانه کنونی نیز کوشش‌های در زمینه معرفی مباحث روان‌شناسانه غزالی شده و نیز سخن‌انگاری‌های *احیاء علوم الدین* در دوران جدید رفته است. در این پژوهش سعی شده که ضمن گزارش به توصیف و تحلیل آرای روان‌شناختی غزالی حول محورهای اساسی روان‌شناسی دین پرداخته شود. بدین منظور در فصل اول، مباحث عمده روان‌شناسی انجام گرفته است. همچنین مختصری از زندگی، مبانی فکری و نظری غزالی را تبیین کرده‌ایم. در انتها کوشیده‌ایم تا تطبیقی بر اساس روش‌شناسی حاکم در روان‌شناسی و مبانی فکری و نظری غزالی ارائه کنیم. در فصل دوم به دین و دین‌داری پرداخته و مباحثی پیرامون دین و دین‌داری و خاستگاه دین آورده‌ایم. در فصل سوم به مفهوم ایمان پرداخته و چیستی ایمان را از دیدگاه غزالی بررسی و نقش ایمان را در زندگی معنوی

غزالی بررسی خواهیم نمود. در فصل چهارم با عنوان تجربه دینی، احوالات شخصی غزالی را به عنوان صاحب تجربیاتی دینی بیان و با توجه به مبانی تفکری او سخن از اسباب و مقدمات کشف، حجاب و کشف آورده ایم. در فصل پنجم، آثار دین داری از دیدگاه غزالی را در آثار معرفتی، معنوی، احساسی عاطفی، اخلاقی و اجتماعی دسته بندی نموده ایم.

پژوهش حاضر، رساله علمی دوران تحصیل بنده بوده است که حاصل آن در قالب مقالات علمی پس از ارزیابی های تخصصی در «نشریات علمی پژوهشی و ترویجی» و «همایش های ملی و بین المللی» ارائه و سعی شده که دقت های دوران محترم در این کتاب نیز منعکس یابد.

در پایان، بر خود لازم می بینم از سپاس از ایزد مئان، از خانواده ام و همه اساتید محترم دوران تحصیل به ویژه استاد گران قدر حجت الاسلام دکتر مسعود آذربایجانی تشکر و قدردانی ویژه نمایم. همچنین وظیفه است که از جناب حجت الاسلام دکتر ابوالحسن نواب که بستر تحصیل و تحقیق در حوزه دین پژوهی را برای این جانب فراهم کرده، تشکر شایانی نمایم.

محمدامین خوانساری

عضو هیئت علمی پژوهشکده اخلاق و روان شناسی اسلامی

پژوهشگاه قرآن و حدیث